

Riktlinjer för utformning av enkäter med fokus på inkluderande svarsalternativ för kön och könsidentitet

Dokumenttyp: Riktlinje	
Dokumentansvarig: Mänskliga rättigheter	Beslutsdatum: 2018-02-28
Beslutad av: Jämställdhetsutskottet	DNR: KS-2018/00193-16

Inledning

Könsuppdelad statistik är ett viktigt verktyg i arbetet för ett jämställt samhälle. Kunskap om rådande förutsättningar krävs för att kunna göra jämställdhetsanalyser och bedriva en politik för jämställdhet inom alla politikområden. Att statistik genomgående presenteras med kön som övergripande indelningsgrund möjliggör även att kunna bryta ned statistiken utifrån fler perspektiv och genomföra en intersektionell analys. Enligt den lagstiftning som reglerar den officiella statistiken i Sverige ska all individbaserad officiell statistik vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta.¹

Umeå kommuns övergripande jämställdhetspolitiska mål, beslutat av Umeå kommunfullmäktige, lyder: *Umeå kommun ska skapa förutsättningar för kvinnor och män att ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.*

Personer som inte identifierar sig som kvinna eller man ska samtidigt inte osynliggöras eller exkluderas i utformning av enkäter samt i inhämtning av statistik. En förutsättning för att statistik ska hålla hög kvalitet är att frågeformulär är utformade på ett bra sätt. Frågor får inte ha inbyggda antaganden och det behöver finnas svarsalternativ för samtliga respondenter, det vill säga att svarsalternativ i en enkät ska vara uttömmande. Avsaknaden av ett inkluderande alternativ kan medföra att ickebinära personer² väljer att inte delta i undersökningen.

Syftet med dessa riktlinjer är att ge stöd till de olika delar av Umeå kommuns förvaltning som utformar enkäter som riktar sig till invånare i Umeå kommun kring hur dessa ska utformas på bästa sätt med fokus på inkluderande svarsalternativ för kön och könsidentitet.

Enligt Umeå kommuns riktlinjer för styrande dokument har en *riktlinje* till syfte att stödja organisationen så att den bedriver sin verksamhet på rätt sätt. Riktlinjer är som en allmänt hållen handbok. Innehållet i detta dokument är alltså inte tvingande. Då en verksamhet har goda skäl att i vissa fall använda sig av andra typer av svarsalternativ, till exempel för att kunna leverera jämförliga data och uppgifter i de fall enkäter ska samordnas regionalt, nationellt eller internationellt, utgör rekommendationerna i detta dokument inget hinder för detta.

Om begreppet kön

Begreppet kön kan definieras på olika sätt. Det är viktigt att vara tydlig med vilken aspekt av begreppet som avses när denna typ av information efterfrågas i en enkät.

¹ Den officiella statistiken regleras genom Lag (2001:99) och Förordning (2001:100) om den officiella statistiken.

² En *ickebinär person* är en person som inte upplever att könsindelningen kvinna/man passar dem eller som inte vill, kan eller tycker att det är viktigt att definiera sig i fråga om kön.

Juridiskt kön: I svensk folkbokföring tillhör alla människor ett juridiskt kön, med variablerna man och kvinna.³

Könsidentitet är en persons självupplevda kön. Det biologiska och juridiska könet behöver inte ha samband med en persons könsidentitet.

Att fråga om kön

Det finns två typer av enkäter; de enkäter som är kopplade till respondentens personnummer för att kunna inhämta bakgrundsinformation från offentliga register och de enkäter där någon sådan koppling inte finns. I den förstnämnda typen kan alltså juridiskt kön utläsas via personnumret och det mest inkluderande är då att inte ställa någon fråga om juridiskt kön. Däremot kan könsidentitet efterfrågas. Det ska då vara tydligt att det är könsidentitet och inte juridiskt kön som frågan handlar om.

När enkäten inte använder registerdata om personnummer behöver frågan om kön ställas för att kunna redovisa könsuppdelad statistik. Om resultatet ska användas som underlag till officiell statistik eller kunna jämföras med officiell statistik, behöver frågan om juridiskt kön ställas. Utöver detta kan könsidentitet efterfrågas, som en separat fråga.

Könsidentitet och personuppgifter

Uppgifter om en persons könsidentitet betraktas som en känslig personuppgift enligt dataskyddsförordningen GDPR. Med könsidentitet avses en persons självupplevda kön, det vill säga det kön som personen identifierar sig med och identifieringen är inte begränsad till alternativen man eller kvinna. Om data samlas in för att mäta könsidentitet räknas uppgifterna som känsliga personuppgifter, samma gäller frågor om transexfarenhet. Om uppgiften om någons kön kan uppfattas som en uppgift om en persons självidentifierade kön är uppgiften en känslig personuppgift. Om exempelvis data samlas in för att undersöka vilket kön en person har och det i svarsalternativen finns ett tredje eller fler svarsalternativ, utöver man eller kvinna, utgör uppgiften en känslig personuppgift. Anledningen är att frågan avser att undersöka en persons självidentifierade kön och inte endast det juridiska könet.

Detta innebär att den insamlade informationen måste hanteras i enlighet med bestämmelserna i dataskyddsförordningen, inklusive de särskilda krav som gäller för känsliga personuppgifter.

³ Det finns ett lagförslag som innebär att det ska bli administrativt enklare att byta juridiskt kön i folkbokföringen, men det finns i dagsläget inget lagförslag som går ut på att införa en tredje juridisk könskategori.

Formulera frågan om juridiskt kön och könsidentitet

Hur och om frågan, eller frågorna, om kön ska ställas i en enkät beror alltså på syftet med insamlingen av informationen och relevansen av frågan eller frågorna för analysen av resultatet.

Juridiskt kön

I en enkät där registerdata används bör denna fråga inte ställas.

I en enkät som inte inhämtar uppgifter om personnummer kan denna fråga ställas. Då svarsalternativen enbart är man och kvinna är det viktigt att det tydligt framgår av frågan att det är juridiskt kön som efterfrågas.

Juridiskt kön: Förslag på formulering av fråga och svarsalternativ

Vilket är ditt juridiska kön? alternativt Juridiskt kön:

1. *Kvinna*
2. *Man*

Till denna fråga bör en definition och förklaring finnas, antingen i direkt anslutning till frågan eller som fotnot. Detta för att undvika att personer som inte identifierar sig med de binära könskategorierna kvinna och man osynliggörs eller exkluderas.

Juridiskt kön: Förslag på formulering av definition och förklaring

Juridiskt kön är det som står registrerat i folkbokföringen. I Sverige finns i dagsläget två juridiska kön. Det utesluter dock inte att personer identifierar sig på annat sätt.

Frågan ställs på grund av krav på könsuppdelad statistik.

Könsidentitet

I båda typerna av enkäter kan denna fråga ställas, antingen som ett komplement till frågan om juridiskt kön, eller som enda fråga, beroende på vad som ska mätas i enkäten och hur resultatet ska användas.

Könsidentitet: Förslag på formulering av fråga och svarsalternativ

Hur identifierar du dig? alternativt Jag ser/identifierar mig som:

1. *Kvinna/flicka (beroende på målgrupp)*
2. *Man/pojke (beroende på målgrupp)*
3. *Jag identifierar mig varken som kvinna/flicka eller man/pojke*
alternativt
Annat alternativ
4. *Vill ej svara*

Beroende på målgrupp för enkäten kan ordet *identifierar* bytas ut mot *känner* om det underlättar målgruppens förståelse av frågan.

Transerfarenhet

I vissa enkäter kan syftet vara att fånga upp t.ex. olika aspekter av hälsa eller utsatthet för diskriminering bland transpersoner⁴ i jämförelse med cispersoner⁵. Det är då viktigt att ha i åtanke att det är skillnad på könsidentitet och transerfarenhet. Alla transpersoner är juridiskt antingen män eller kvinnor och många identifierar sig även med dessa könskategorier. Frågor om juridiskt kön och/eller könsidentitet fångar alltså inte upp gruppen transpersoner.

Om frågan om transerfarenhet är nödvändig och relevant kan den ställas på följande sätt:

Transerfarenhet: Förslag på formulering av fråga och svarsalternativ

Är du eller har du erfarenhet av att vara transperson?

1. Ja
2. Nej
3. Vet ej/Vill ej svara

Observera att även transerfarenhet räknas som känsliga personuppgifter och den insamlade informationen måste hanteras därefter.

Att hantera resultatet

Information om könsidentitet i kombination med andra frågor kan användas för att förbättra verksamheten och/eller synliggöra diskriminering, ojämnt fördelade livsvillkor, skillnader i exempelvis psykisk hälsa och bemötande, etc. och därmed i förlängningen gynna invånare, brukare, kunder eller medarbetare.

All statistik ska hanteras varsamt och får inte fungera utpekande för enskilda individer. Samtliga respondenter i en enkätundersökning ska garanteras konfidentialitet. Det innebär att vid redovisning av resultatet får det inte finnas risk att någons identitet röjs utifrån de övriga svaren eller för att det är för få svarande. Att formulera en fråga kring könsidentitet med inkluderande svarsalternativ innebär alltså inte per automatik att resultatet kan redovisas.

⁴ *Transperson* är ett paraplybegrepp för personer som bryter mot samhällets normer för kön och könsidentitet. I gruppen transpersoner ingår personer med den medicinska diagnosen transsexualism, som i Sverige idag är en förutsättning för att få möjlighet att byta juridiskt kön och tillgång till könsbekräftande vård såsom hormonbehandling och olika typer av kirurgiska ingrepp.

⁵ En *cisperson* är en person som identifierar sig med det vid födseln tilldelade könet. Cis är latin för "på samma sida".